

ТЕЛЕБАЧЕННЯ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ПРОЯВИ АГРЕСИВНОСТІ ЛЮДЕЙ

Стаття присвячена проблемі впливу телебачення на рівень агресивності людей. У статті вказані основні способи негативного впливу ЗМІ на особистість та наведені емпіричні дані стосовно того, яким чином засоби масової інформації впливають на свідомість особистості.

Ключові слова: агресивність, телебачення, насильство, дослідження, вплив.

The article is devoted a problem of influence of TV on level of aggression of people. In article the specified basic ways of negative influence of mass-media on the person also are specified empirical data concerning how mass media influence consciousness of the person.

Key words: aggression, TV, violence, researches, influence.

Історія людства довела, що агресивність є невід'ємною частиною життя суспільства. Але форми її проявів можуть бути як більш небезпечними, так і цілком неприпустимими. В наш час такі сучасні загальносуспільні засоби поширення інформації та культури як телебачення та кіно відіграють важливу роль у формуванні агресивної поведінки та схильності до насильства у молодіжному середовищі. Проте проблема впливу ЗМІ і, зокрема, телебачення на рівень агресивності людей, незважаючи на свою актуальність, є майже не дослідженою науковцями. Саме тому **метою** даної статті є систематизація та узагальнення даних емпіричних соціологічних досліджень стаосного означеної проблеми.

Насамперед зазначимо, що широке поширення відео- й телепрограм із сюжетами насильства й захоплення ними людей викликають гостру критику соціологів, педагогів, психологів, які вважають, що сцени насильства на екрані й фільми жахів роблять молодь більш агресивною й жорстокою. Дотепер триває дискусія про те, чи впливають сцени насильства на людей і як саме це відбувається. Так, статистика повідомляє, що в найбільш популярних телевізійних програмах на годину трансляції припадає в середньому біля дев'яти актів фізичної і восьми актів вербальної агресії. У середньостатистичній американській сім'ї телевізор працює до семи годин на день: на кожного члена сім'ї в середньому припадає по чотири години. Жінки проводять перед телевізором більше часу, ніж чоловіки, дошкільнята і пенсіонери – більше школярів і працюючих, а менш освічені більше тих, хто має вищу освіту. Тому не випадково ця тема являє собою інтерес для соціологічної науки й має високу соціальну значимість, привертаючи до себе все більшу увагу дослідників [2, 56].

У ході вивчення проблеми впливу телебачення на формування агресивної поведінки людини Дроздовим О.Ю. наприкінці 1990-х років було встановлено, що український глядач на своєму телеекрані бачить сцени агресії в середньому раз на кожні 6 хвилин, а в період з 19.00 до 23.00, коли біля екрану збирається найбільша глядацька аудиторія, цей умовний інтервал збільшується до 12 хвилин [16, 137].

Виділяють наступні основні форми негативного впливу телебачення на суспільну свідомість [12]:

- заклик до застосування насильства, безпричинної агресивності до себе подібних;
- занадто деталізована демонстрація насильницьких актів розправи над жертвами злочинів;
- навмисне акцентування уваги аудиторії на жорстоких, насильницьких діях як на нормі повсякденного життя;
- культ грубої сили в ЗМІ, створення жорстокого образу супергероя, котрий не зупиняється перед вибором будь-яких засобів для досягнення поставленої мети;
- опис технології кримінальної агресії;
- нагнітання почуття страху, безпорадності, розмивання установок на боротьбу зі злочинністю;
- стирання межі між моральним й аморальним у міжособистісних відносинах.

Перші спроби виявити вплив телебачення на молодіжну злочинність відносяться до початку 20 століття. Найбільшою мірою проблема "агресивного телебачення" вивчалася соціальними психологами США (С.Фешбах, А.Сигал, Е.Маккоби, А.Бандура, Л.Берковитц й ін.), що пояснюється певною специфікою американського телебачення. А.Лацис і Л.Кейліна в роботі «Діти й кіно» (1928р.) зазначають, що «надивившись у кіно авантюрних картин деякі підлітки переймають прийоми кінобандитів і переносять їх у життя...» [13] Питання негативного впливу телебачення з тих пір турбує безліч дослідників. Більшість із них прийшли до невтішних висновків, виражені в словах Енна Ландерса, який стверджував, що «телебачення робить насильство». Таким чином, телебачення стало розглядатися в якості однієї з імовірних причин агресії.

Так, тільки в 1969р. у середньому 9 американських телепередач із 10 містили сцени насильства. В 1981р. ця частка стала меншою, але усе ще складала 2 з 3. Експерт із питань телебачення О.Ларсен підрахував, що 18-річний американський підліток уже має на своєму "рахунку" 1700 годин, проведених перед телевізором, і 15 тисяч спостережуваних актів убивства. Інші дослідники наводять ще більші цифри (20 тисяч актів убивства та 100 тисяч сцен іншого насильства [15, 482]).

А.Бандура і його колеги продовжили дослідження, що присвячені впливу телевізійних і кінематографічних образів насильства на людську поведінку [6, 401]. У класичному «дослідженні з лялькою Бобо» (1965р.) вони мали намір перевірити гіпотезу, що агресія є одним з типів поведінки, навчання якому може відбуватися через моделювання. Вони зосередилися на дітях дошкільного віку, прийнявши припущення, що досить значна частина особистості дорослого формується переживаннями дитинства. Дітям демонстрували короткометражні фільми, у яких дорослий досить ворожим способом поведився з великою лялькою. Після перегляду сцен дітям пропонувалося пограти хто в що хоче протягом певного часу (10-20 хв.), а експериментатор у цей час уважно стежив за дітьми, фіксуючи їх поведінку. Результати показали, що частина дітей копіювали поведінку актора.

Інше їхнє дослідження у 50-х й 60-х роках успішно продемонструвало ефект моделювання у дітей, але в цій роботі не перевірялося, чи будуть діти переносити види поведінки, що моделюється, в нові ситуації. І ті види поведінки, навчання яким відбувалося в згаданому дослідженні, не мали великої подібності з агресією. Вони вирішили визначити, чи будуть діти, що спостерігали агресію в одній ситуації, поводити себе потім агресивно в іншій, навіть якщо агресивна модель вже не буде присутня в ній, наскільки значимі ефекти післядії і переносу, чи формуючий вплив агресивних «зразків» на агресивну поведінку спостерігачів. Їхні очікування були ясні: «Відповідно до прогнозу суб'єкти, яким будуть пред'явлені агресивні моделі, стануть відтворювати агресивні дії, схожі з діями своїх моделей, і будуть щодо цього відрізнятися як від суб'єктів, яким були пред'явлені неагресивні моделі, так і від суб'єктів, яким ніякі моделі заздалегідь не були пред'явлені».

Незабаром вчені-соціологи і представники телеіндустрії поставили під сумнів ці експерименти, їхню доцільність і коректність інтерпретації результатів [3, 125]. По-перше, було відзначено, що в цих експериментах випробувані ставилися агресивно до спеціально для цього призначеної надувної ляльки, а не до людської істоти. По-друге, матеріал відрізнявся від звичайної кіно- і телепродукції. Стверджувалося, що результати експериментів, поставлених самим А.Бандурою і аналогічних їм, не дають міцної бази для припущення про те, що сцени насильства, показані в теле- і кінофільмах, здатні призводити до виникнення агресивних проявів у міжособистісних стосунках [1, 127].

Зіштовхнувшись із подібною критикою деякі дослідники почали проводити експерименти, що мали на меті три головні цілі [5, 5]:

- експериментатори намагалися змоделювати умови, наближені до реальності;
- учасникам показували більш реалістичні сцени насильства;
- дослідники намагалися позбутися властивої раннім експериментам точної подібності між обставинами в спостережуваних епізодах насильства й умовами потенційного прояву агресії.

Таких експериментів було проведено безліч і, в цілому, їхні результати наводили на думку, що перегляд сцен насильства в кіно або по телевізору провокує глядачів на аналогічну поведінку [5, 10].

Не зважаючи на те, що ці експерименти дозволили усунути деякі недоліки ранніх експериментів з лялькою, вони теж виявилися під вогнем критики і їхні критики вказували на наступні недоліки:

1. Піддослідні можуть вважати, що експериментатор схвалює агресію, тому що їх запросили на перегляд фільму зі сценами агресії;
2. З програм найчастіше брали епізоди, у яких був відсутнім сюжет;
3. Перегляд окремо взятої програми зі сценами насильства не продукує досвід, еквівалентний перегляду різномірної мішанини агресивних і неагресивних програм за тривалий період часу [1, 138].

Ці критичні зауваження були поштовхом для проведення ряду експериментів, що досліджують вплив спостереження за сценами насильства на розвиток агресивної поведінки [7, 65].

Метою проведення даних досліджень було з'ясувати наскільки діти піддаються впливу реалістичного зображення насильства на телебаченні за різний проміжок часу - від кількох днів до декількох десятиліть. Експерименти показали, що залежність між спостереженням насильства й агресивністю не можна вважати однозначно встановленою [1, 43]. Ймовірність більш яскравого прояву агресії після перегляду гостросюжетної програми є невеликою. Більше того, існує величезна кількість факторів, що впливають на кількість здійснених агресивних дій, і вплив кожного з них окремо є незначним [1, 146].

Велика кількість даних підтверджує те, наскільки руйнівно впливає телебачення на свідомість і поведінку людини. Так, компанією «Mediascope» у результаті аналізу сітки мовлення було встановлено, що 60% програм містили сцени насильства (1998). За результатами дослідження «Національне дослідження телевізійного мовлення» у США 57% телемовлення пов'язано з демонстрацією насильства (1997). А.Федоров наводить дані, згідно з якими, епізоди з насильством присутні в сюжетах фільмів (90% – у США, 57% – у Росії), телесеріалів (72%), дитячих серіалів (66%), відеокліпів (31%), передач, заснованих на реальних подіях (30%), комедійних серіалів (27%) [14, 80]. За одну годину перегляду, за різними даними, глядач бачить від 3 до 100 актів насильства (Федоров, 2004; Gerbner et al., 1986; Willtams, 1989; Джонсон і колеги, 2000). Максимальна кількість актів агресії спостерігається в період з 18.00 до 20.00 (Федоров, 2004; Gerbner et al., 1986). Тривалість середньостатистичної сцени насильства становить близько 5-7 хвилин. До 18-річного віку американська дитина стає свідком 180 тисяч актів насильства на екрані, з них приблизно 80 тисяч становлять убивства. Очевидно, наскільки різними даними оперують Американська психологічна асоціація, Національний інститут психічного здоров'я й гарвардських дослідників.

Також підраховано, що «до закінчення початкової школи американська дитина вже подивилася 8 тисяч убивств й 100 тисяч актів насильства на екрані, а до 18 років – 40 тисяч убивств й 200 тисяч актів насильства». Звіт Національного інституту психічного здоров'я містить дані, що до 16-річного віку телеглядач, імовірно, бачив близько 13 000 убивств (National Institute of Mental Health, 1982). Інші дані наводить Медичний факультет Гарвардського університету. Висновки різних робіт і практичні дослідження переконливо говорять про те, що тривала експозиція насильства по телебаченню може привести до: а) збільшення агресивності поведінки; б) зменшення факторів, що стримують агресію, в) притуплення чутливості до агресії; г) формування образу соціальної реальності, на якому ґрунтуються багато таких дій [15]. У збірнику «Насильство в ЗМІ», за редакцією К.Вексера, наводяться дані про те, що з 85 досліджень медіанасильства тільки в одному не було виявлено зв'язку між теленасильством і реальним насильством у суспільстві. За деякими оцінками, внесок телебачення у збільшення схильності до насильства оцінюється не більше ніж в 5%. Відповідно до інших дослідників, величина ефекту наступної агресивної поведінки становить від 5 до 15% [19].

Відповідно до заяви «Італійського національного інституту здоров'я» часто італійські підлітки починають палити цигарки, щоб наслідувати акторам і зіркам телебачення. Експерти заявляють, що італійські телеканали Rai, Mediaset, La7 й MTV показують людину, що палить, кожні 32 хвилини. Причому більшість випадків паління асоціюється з позитивним героєм, переможцем. Відповідно до досліджень, проведених у США, 38% американських підлітків почали палити, копіюючи телевізійних героїв [16]. Результати досліджень WisdomWorks Ministries показали, що 41% американських підлітків або читали, або дивилися історії про Гаррі Поттера. В результаті цього 12% з них серйозно зацікавилися чаклунством, а 66% опитаних брали участь у різних окультних ритуалах [14, 90]. Все сказане говорить про те, що ідентифікація з віртуальними персонажами є невід'ємним фактом нашого життя. При цьому наслідування таким персонажам може мати різні форми, зокрема й насильницькі.

За останнє десятиріччя підліткова злочинність зросла на 50% у Англії, Швеції, Німеччині, Нідерландах, Австрії, Данії, Польщі та інших європейських країнах, що теж пов'язують із впливом телебачення. Двоє однокласників містечка Літлтаун штату Колорадо 1999р. застрелили 12 своїх однокласників і поранили ще 23, після чого застрелились самі. Розслідування засвідчило, що одним з мотивів злочину була комп'ютерна гра Doom, у яку обидва хлопці щодня грали. Своїх неприятелів вони називали "монстрами", ототожнюючи з однойменними персонажами гри. У їхніх щоденниках, як свідчать матеріали слідства, є також сліди суперечок, хто з видатних режисерів – Спілберг чи Тарантіно – візьметься зняти черговий трилер за мотивами їхнього злочину [18].

В 1999 році Центром соціології освіти РАО було проведено пілотажне дослідження, спрямоване на аналіз трансляції сцен насильства і еротики на трьох каналах телебачення: ГРТ, НТВ, ТВ-Центр. Загальний обсяг експертних телепереглядів за спеціально розробленою процедурою склав 119 годин. В результаті аналізу були виділені 486 сцен насильства та еротики. Розроблена схема враховувала: частоту появи сцен насильства та еротики на відповідному телеканалі; час трансляції, жанр повідомлення; види агресії та еротичних дій; спрямованість агресії й цілий ряд інших аспектів. Безумовним лідером, що транслює сцени насильства й еротики, є художні фільми (57% трансляцій). На другому місці реклама (23,3%). На третьому – хроніка (12,6%). У результаті виявлено, що найпоширенішим на телеканалі видом агресії є вбивство – 26%. Еротичні сцени становлять –14,2%, а безпосередній статевий акт – 2,5%. Досить поширена така форма агресії як побиття – 7,8% від всіх сцен насильства й еротики [17, 120].

Однак є і протилежні думки. За словами К.Бюттера, зовсім незрозумілою є віра багатьох представників професійних кіл в те, що вплив військових іграшок, відеоігор і телебачення взагалі можна вважати єдиною причиною агресивної й насильницької поведінки. Адже загострення життєвих проблем (безробіття, нестача соціальної підтримки, самотність) є наслідком зростаючої агресивності зовнішніх, реальних стосунків тут і тепер. Крім того, багато хто просто ігнорує

індивідуальну історію життя дитини, що грає в ігрі агресивного характеру, що дивиться телевізор: начебто до цього він ніколи не зіштовхувався з реальним насильством і досить лише раз піддати його відповідним подразникам з екрана, щоб перетворити в чудовисько! [2, 56].

К.Бюттер дотримується думки, що навіть найдетальніший аналіз біографії не зможе повністю розкрити взаємозв'язок між індивідуальною долею й насильством у суспільстві [2, 63]. У всякому разі, У.Джонсон-Смарагді емпірично підтвердила, що основну модель для поведінки дітей являють собою батьки, тобто в плані вибору телепередач поведінка дітей залежить від відповідної поведінки батьків [9, 48].

Варто також пам'ятати і те, що в сучасних умовах засоби масової інформації це необхідна і невід'ємна умова отримання й засвоєння досвіду. Вони висвітлюють актуальні суспільні проблеми й тим самим впливають на думку та поведінку людей як у суспільстві, так й індивідуально. Активна роль телебачення пов'язана з його впливом на різні етапи й сторони інформаційного процесу в суспільстві, але потік інформації в сучасному світі настільки різноманітний і суперечливий, що самотійно розібратися в ньому не в змозі ні окрема людина, ні навіть група фахівців.

Таким чином, у якості **висновку** доцільно зазначити наступне: після багаторічних досліджень, з використанням найрізноманітніших методів і прийомів, ступінь впливу засобів масової інформації на агресивну поведінку людей не була з'ясована остаточно. Вважається, що телебачення все-таки значно впливає на особистість і на поведінку людини, однак сила його впливу й досі залишається невивченою до кінця. Зрозумілим є одне: чим більше діти та молодь дивляться по телебаченню акти насильства, тим більшою є для них ймовірність застосування агресивної поведінки за певних обставин в реальному житті. Особливої уваги потребує вербальна агресія, яка більшістю людей навіть не сприймається як прояв агресивності.

Для України дослідження впливу ЗМІ на поширення агресивності в молодіжному середовищі є на сьогодні вкрай необхідними, в тому числі і через аналіз діяльності окремих каналів. Додатковим предметом дослідження є порівняння рівня агресивності на каналах російських і українських телемовних компаній, оскільки їх однаково часто переглядають жителі міст Півдня України.

ЛІТЕРАТУРА: 1. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. – П.: Питер, 1997. – 417 с. 2. Бюттер К. Жить с агрессивными детьми. – М.: Просвещение., 1997. – 165 с. 3. Пайнс Э., Маслач К. Практикум по социальной педагогике. – СПб: Питер, 2000. – 528 с. 4. Паренс Г. Агрессия наших детей. – М.: Лайнер., 1997. – 209 с. 5. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений. – М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО - Пресс, 1999. – 512 с. 6. Божович Л. Проблемы формирования личности. – М.: Педагогика, 1995. – 264 с. 7. Митерс Д. Социальная психология: Пер. с англ. – СПб: Питер, 2000. – 688 с. 8. Лешли Дж. Как работать с маленькими детьми. – М.: Педагогика., 1991. – С. 25-37. 9. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений.—М.: Издательский центр «Академия», 2003.—288с. 10. Фенько А. Жертвы телевизора // Власть №14, 2000 г. 11. Клочкова А.В. Роль СМИ в детерминации девиантности// Ломоносовские чтения 2004 г. Сборник статей преподавателей "Россия и социальные изменения в современном мире". Том №2. 12. Федоров А. Права ребенка и проблема насилия на российском экране.- Таганрог: «Кучма», 2004. - с.15. 13. Собкин В., Глухова Т. Подросток у телеэкрана: есть ли в сценах насилия и агрессии двадцать пять кадр? // газета "Первое сентября" - 15 декабря 2001, N 90 (1072). 14. Красс-фильм» от 10 ноября 2005 г // <http://www.krasfilm.ru/news/165.htm>. 15. Майерс Д. Социальная психология. СПб., 1997. С. 517; 16. Дроздов О.Ю. Телебачення, як джерело

впливу на соціальну спрямованість молоді // Психолого-педагогічна наука і суспільна ідеологія: Матеріали методологічного семінару АПН України, 12 листопада 1998. - Київ, 1998. С 485. 17. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений.—М.: Издательский центр «Академия», 2003.— 288с. 18. Тарасов К.А. К поискам выхода из ловушки экранного насилия // Мир психологии, 2000. №2. С. 118 – 127. 19. Львівський національний університет імені Івана Франка. Екранна агресія: знати щоби вберегтися // <http://www.franko.lviv.ua/mediaeco/ndch/statti/ekran-agresija.htm>. 20. «TV and aggression»// Science. 2003. V.299. №5614, p.1839